

ПРИВАТИРСТВО

ЯК ПРАВОВИЙ І ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕВОЛЮЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕРШОЇ БРИТАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1583-1783 РР.)

В. М. Малишко
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії держави і права,
конституційного права та державного управління
Дніпровського національного університету
ім. О. Гончара

Дослідження наукової проблеми, пов'язаної з відродженням давніх правових інститутів, зокрема, рабства та піратства, здійснюється нами в межах планової тематики відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України «Проблеми становлення і розвитку українського права: наукознавчий аспект».

Сучасні процеси глобалізації світу відзначені боротьбою за створення єдиного геополітичного простору, потрібного позанціональним фінансовим елітам, і спробами національно орієнтованих носіїв буржуазних відносин розвинених держав повернутися до модернізації історичного процесу на тих засадах, що були при-

таманні «золотому віку» капіталізму. При цьому вчені країн Заходу ототожнюють це явище з двохсотрічним розвитком першої Британської імперії – наймогутнішої морської держави. Вони обґрунтували приголомшливі результати первісного нагромадження капіталу в Альбіоні шляхом досягнення різнопланових юридичних фактів. Серед них закономірної уваги заслужило таке явище, як розвиток правового та організаційного інституту комерційного піратства – каперства, яке в англо-американському варіанті має назву «приватирство».

Каперство виникло ще за часів розвиненого феодалізму, однак його піднесення припало на XVI ст. Воно стало проявом процесу розвитку капіталістичного укладу,

що визрівав у надрах феодального натурального господарства. Цей процес охопив значну частину поверхні земної кулі – від Китаю до передових країн європейського континенту. Подальше визрівання капіталізму було забезпечено Великими географічними відкриттями європейських мореплавців [1]. Тоді революційний прорив європейських підприємців в інші цивілізації можливо було здійснити тільки через засвоєння безмежного океанського простору, і в сер. XVI ст. у світі відбулася перша геополітична революція. Вона перетворила морські країни Європи на великі держави. Разом з Іспанією, Португалією, Францією та Нідерландами невеличке острівне королівство Англія теж набувало статусу гео-

політичного гравця завдяки появі в океані британських приватирів [2, с. 216-235].

Каперство використовувалося європейськими державами за браком могутніх військово-морських флотів. Зберігаючи правове становище приватних осіб, капери, тим не менше, були зобов'язані підкорятися верховному командуванню держави прапора. Вони мали виконувати свою місію лише під час війни і тільки стосовно суден держав, що знаходилися у стані війни з країною, яка видала каперське свідоцтво. При цьому від каперів вимагали додержання міжнародних звичаїв морської війни, порушення яких загрожувало позбавленням патенту та застосуванням більш суворих кримінальних покарань [3]. У підсумку каперське право, що стало правовим підґрунтям розвинення процесу первісного нагромадження капіталу, забезпечило молодій британській буржуазії поступовий, але впевнений перехід до панування на земній кулі. Нині цей процес заслуговує на всебічний науковий аналіз задля вирішення геополітичних проблем на підставі використання досвіду попередніх епох розвитку людства.

Історики держави і права тих країн, які впродовж століть брали участь у каперських війнах, впевнені у тім, що шлях від геополітичної революції XVI ст. до завершення промислових революцій в морських державах у XIX ст. мав еволюційний характер [4, с. 19]. Англійські та американські дослідники довели, що приватирство забезпечувало єдність економічних, політичних, соціальних і культурних процесів розвитку першої Британської імперії, яка живилася матеріально-фінансовими ресурсами, отриманими завдяки морському розбою. Віддаємо данину успіхам зарубіжних учених в аналізі процесу еволюції приватирського промислу, утворивши низку відповідних праць, перед-

усім – дослідження «Сучасний стан Британської історіографії еволюції правового та організаційного інституту приватирства» [5]. Під час вивчення цієї проблеми було встановлено, що науковий загал «піратознавців», який утворювався в країнах Заходу після скасування каперства рішеннями Паризької мирної конференції 1856 р., ще й досі не звертає увагу на те, що еволюційний розвиток приватирства, врешті-решт, сприяв успіху двох революцій – англійської та першої американської. Що ж стосується вітчизняних учених, то певні підходи до цієї проблеми свого часу здійснили В. К. Губарев і В. І. Жук як «чисті історики», що не ставили своїм завданням аналіз еволюції приватирства з позицій істориків права. З цієї проблематики нами була здійснена доповідь на XXXVI Міжнародній історико-правовій конференції (1-4 червня 2017 р., м. Дніпро). Отже, метою цього наукового дослідження необхідно вважати вивчення англо-американського приватирства як правового та організаційного інституту, який впевнює у справедливості думок про єдність суспільства і людини, про те, що еволюція та революція були двома сторонами «однієї монети».

Відомо, що історичний процес – це послідовна низка подій, які змінюють одна одну завдяки діяльності багатьох поколінь людей. Пізнання цього процесу має бути здійснене через аналіз безсумнівних історичних фактів, адже будь-який з них є елементом об'єктивної реальності, тісно пов'язаним з іншими елементами. Кожен історичний факт є результатом діяльності суб'єктів історичного процесу, тобто індивідів і соціальних спільнот, таких, як класи, стани і нації. Особливо яскравий вплив на історичний процес надають окремі особистості – історичні діячі. В історії першої Британської імперії такими особистостями були королева Єли-

завета I Тюдор, лідер буржуазної революції О. Кромвель та інші натхненники геополітичних змагань за панування в океанському просторі. Усі вони оцінили широку участь у світовому історичному процесі через спрямування розвитку такого потужного джерела первісного нагромадження капіталу, як каперство, визнане міжнародним правом нового часу в якості законного правового і організаційного інституту.

Очевидно, що Англія довела свої претензії на геополітичне панування в нещадному змаганні з іншими великими морськими державами, кожна з яких, за словами відомого французького мислителя Ф. Броделя, залежала від «географії зі своїми власними можливостями і обмеженнями, які мають постійний характер і значно впливають на те, що цивілізації відрізняються одна від одної» [6]. До того ж кожна морська держава мала власну фазу народження і розвитку, і для неї були притаманні власні особливості еволюції соціально-економічних і політичних відносин [7, с. 221].

Вважається, що модернізація історичного процесу в розвинених країнах Європи на суто буржуазних засадах була розпочата голландцями. Вони першими в історії людства здійснили успішну національно-визвольну і буржуазну революцію. Спираючись на її результати, голландські носії буржуазних економічних, політичних і соціальних відносин почали поширювати власну модель розвитку ринкового господарства у світовому просторі. Вони перетворювали Голландію на зразкову капіталістичну державу, де масова суспільна свідомість була вихована на пошуках успіху, під яким розумілося накопичення матеріальних багатств на хвилі розвитку таких прибуткових комерційних проектів, як торгівля рабами, контрабанда, піратство і каперство. Проте успіху голландських комерсантів заздрили англійські збуржуазнені дворяни

і купці, які намагалися випередити суперників у спробах утворити велетенську колоніальну імперію. Ця боротьба й віддзеркалилась у розвиненні комерційного морського розбою британських буржуа, а саме в приватирстві [8, с. 106].

Відомо, що в історії держави і права першої Британської імперії (1583-1783 рр.) велике значення відіграв процес первісного нагромадження капіталу, закріпленого різноманітними правовими та організаційними засобами. Британська держава впродовж п'яти століть виступає як могутня морська держава. Своє місце у міжнародних відносинах вона відстоює через зміцнення військово-морського флоту, однак з XVI ст., у добу правління самодержавних монархів з династії Тюдор, задля зміцнення морської могутності використовували приватників. Еволюція англійської держави від феодалізму до класичного капіталізму поступово визначала перетворення приватирства на суто комерційне підприємство. Воно започатковувалося з дозволу монарха, який можна розглядати як королівський привілей, наданий певній особі або корпорації приватних власників, визначеними імперською конституцією. Тому ліцензію на «законний» морський розбій можна розглядати як своєрідну угоду, сторонами якої були монарх і його піддані [9, с. 22].

Варто зазначити, що організація комерційних підприємств приватників, підданих Корони Англії, повинна бути узгоджена з нормами міжнародного морського права. Взагалі початок правового регулювання міжнародної морської торгівлі в Європі необхідно віднести до часів хрестових походів, одним з наслідків яких ставав розвиток «торгового права», або латинською – «Lex mercatoria». В Англії ця галузь міжнародного права поєднувалася з приписами британського загального права, тобто системою

звичаїв і судової практики, покликаних захищати інтереси купецтва. Проте англійське острівне королівство, яке займало особливе місце в геополітичних змаганнях великих держав за право панувати в океані, не вважало за доцільне додержуватися приписів міжнародного морського права. У зв'язку з цим неможливо обійти увагою вплив Великої хартії вольностей 1215 р. на характер відносин між державою та суб'єктами господарювання, котрі вже на початку XIII ст. брали участь у створенні капіталістичного економічного укладу. За таких обставин викликає інтерес ст. 41 Великої хартії, де вказано так: «Усі купці повинні мати право вільно і безпечно виїздити з Англії і в'їздити до Англії, і перебувати, і їздити по Англії як на суші, так і на воді, для того, щоб купувати і продавати без усяких протизаконних мит, сплачуючи лише старовинні і справедливі, звичаєм встановлені мита, за винятком військового часу, і якщо вони будуть із землі, що воює проти нас; і коли такі з'являться на нашій землі на початку війни, вони мають бути затримані без шкоди для їхнього тіла і майна, доки ми або великий юстиціарій (глава королівської адміністрації) наш не дізнаємось, як поведуться з купцями нашої землі, які перебувають на землі, що воює проти нас; і якщо наші там у безпеці, то і ті інші мають бути у безпеці на нашій землі» [10].

Приписи Великої хартії вольностей своєрідно відобразилися в соціально-економічному розвитку першої Британської імперії. Участь англійських купців у торгівлі рабами, піратстві й приватирстві стала джерелом нагромадження значних грошових коштів [11, с. 123]. Великі географічні відкриття менш за все були викликані романтикою мореплавства. Вони стали передумовою визрівання буржуазної економічної, політичної і соціальної формації, адже забезпечили

становлення колоніалізму – системи панування групи промислово розвинених країн (метрополій) над рештою світу, яка існувала впродовж XVI-XX ст. Ця система проявила себе через реалізацію колоніальної політики, тобто політики завоювання і експлуатації військовими, політичними і економічними методами народів, країн і територій з інонаціональним населенням, як правило, економічно менш розвинених. Власний основний капітал буржуазія великих морських держав Європи «знайшла» в колоніальних і залежних країнах, виславши вперед свій авангард – морських піратів і приватирів.

Бурхливе зростання приватирів забезпечила зовнішня політика уряду Єлизавети I Тюдор, який видавав ліцензії на морський розбій в Середземному морі та Атлантичному океані. Усі представники династії Тюдор брали участь у діях піратських ватажків, оскільки лєвова частка прибутку від морського розбою надходила до королівської казни. Такі відносини між монархією та приватниками, що розбійничали в океані, були забезпечені нормами загального права і права справедливості (equity). Головний принцип права справедливості полягав у тім, що воно є «милістю монарха», а не правом потерпілого [12, с. 12-13]. Зрозуміло, що таке право стало міцним фундаментом розвитку приватирства, оскільки гарантувало пайовикам морських експедицій захист права власності на пограбовані речі. За часів правління Єлизавети I «морські собаки» англійської королеви (Ф. Дрейк, М. Фробішер, Р. Гренвілл, Т. Кавендіш) перетворилися на привілейований прошарок кримінальних злочинців [13, с. 11].

Перехід Англії до первісного нагромадження капіталу висунув складне питання стосовно того, де проходила межа між офіційно дозволеним приватирством і незаконним піратством. Каперські

грамоти породжували масу непорозумінь, адже британське морське право за часів правління Єлизавети I формувалося вельми непослідовно, тим більше, що цьому завжали особливості складної правової системи Англії [14, с. 40]. Зрозуміло, що каперський промисел завжди мав напівпіратський характер, оскільки жодна морська держава світу не була спроможна повністю контролювати його здійснення. Тому в кожній з морських держав виникали спеціальні державні органи, які намагалися здійснювати контрольні заходи відносно приватників-судновласників. Поряд з цими органами виникали спеціалізовані судові установи, які мали засуджувати порушників права репресалій. Ці суди першої Британської імперії найчастіше займалися проблемами покарання злочинців з числа британських підданих, які перебували в імперських колоніях. Особливо безсоромно нехтували морськими законами метрополії американські пірати і капери, які вперше спробували використовувати у власних інтересах «революційне безладдя» в метрополії у сер. XVI ст. Це настільки розлютило британський парламент, що до Америки було направлено військовий флот, який змусив колонії визнати нову владу на батьківщині в обмін на законодавче сприяння її підприємству.

Колоніальна політика лідера англійської революції О. Кромвеля була продовжена в добу Реставрації Стюартів, які вважали, що без підтримки американських каперів не можна забезпечити панування в світовому океані [15]. Повернувшись на трон предків, Карл II негайно прийняв новий Навігаційний акт (1660 р.), відповідно до якого право на перевезення товарів усередині Британської імперії отримували судновласники метрополії. Цей акт став основою для прийняття нових Навігаційних актів – 1662, 1663, 1672 і 1696 рр. Вони були

вигідні підприємцям метрополії, але обмежували підприємницькі «апетити» можновладців Британської Америки. Тому великі землевласники Британської Америки разом з купецтвом американських портів негайно знайшли власні засоби послаблення тиску метрополії. Вони швидкими темпами налагоджували три види промислів – контрабандний довіз європейських товарів через митний кордон колоній, піратство і приватирство. Це не пройшло повз увагу уряду метрополії, де після таку званої Славетної революції 1688 р. було встановлено політичний союз лендлордів і банкірів, що віддали владу новим монархам – Вільгельму III Оранському та його дружині королеві Марії.

Виконуючи «соціальне замовлення» британської еліти, Вільгельм III 15 травня 1696 р. сформував новий склад Ради у справах колоній і торгівлі, посадовцям якої належало впорядкувати каперство як у самій метрополії, так і в Британській Америці. Однак це було майже нездійсненною задачею, адже американські піддані англійської монархії розвинули добре налагоджену систему морського розбою в Атлантичному океані, користуючись каперським правом [16, с. 240]. Організатори цього промислу перебували під захистом губернаторів всіх британських колоній, завдяки чому їм було досить легко перетворюватися з піратів на приватирів і навпаки.

Прізвиська морських бандитів Британської Америки нині добре відомі пересічним американським громадянам, хоча вони майже не обізнані щодо ролі великих підприємців Британської Америки в океанському розбої. Що ж до цього, то 1696 р. губернатор колонії Нью-Йорк граф Ф. Белломонт оголосив у колоніальній Асамблеї, що «піратство – це найбільш прибутковий промисел серед тих, що мені відомі» [17, с. 112]. Такий

висновок був цілком закономірним, адже Ф. Белломонт не тільки контролював видачу ліцензій на здійснення приватирського промислу, а й негласно долучився до піратства разом з кількома наближеними до нього приватирами. Серед цих осіб американська міфотворчість особливо виділяє В. Кідда. Для одних американців і англійців він є найшасливішим морським розбійником, за скарбом якого досі йде полювання. Для інших Кідд є напівкапером-напівпіратом, який майже нічого не зумів награвувати, однак став жертвою міжпартійних інтриг британських торі і вігів і в результаті потрапив на шибеницю. На наше переконання, можна впевнено ствердити лише одне – судовий процес в Адміралтейському суді першої Британської імперії над порушником права репресалій Кіддом довів, що еволюція приватирства продовжується у напрямі, який визначає подальші перетворення економічних, політичних і соціальних відносин в Альбіоні [18].

На початку XVIII ст. в метрополії почався промисловий переворот, натхненники якого, буржуа метрополії, наполягали на жорстких обмеженнях розвитку підприємництва в колоніях. От чому на базі Навігаційних актів було прийнято нові нормативні акти, що проголошували заборону на вивіз із колоній в Англію рису (1704 р.), барвників і корабельного такелажу (1705 р.), хутра і міді (1722 р.), будівельного лісу (1764 р.) і т. ін. У той же час колоніям заборонялося виробляти різноманітні промислові вироби, що могли скласти конкуренцію англійським товарам. За таких умов колоніальним підприємцям не залишалося нічого іншого, окрім того, щоб примушувати команди купецьких суден, залежно від обставин, перетворюватися із законслухняних матросів на каперів, піратів, контрабандистів і постачальників «чорної деревини» – африканських невільників.

Все вищенаведене не вважалося в Британській імперії за великі гріхи, однак за умови, що спритні американські підприємці будуть сповна розраховуватися з королівською скарбницею. Для цього і вдосконалювалася митна служба Британської Америки, про що свідчать її архіви за 1707-1709 рр., оприлюднені американськими ученими. В архіві митниць Нью-Йорка було скрупульозно відображено особливості переміщення товарів через митний кордон колонії із вказівкою сум платежів і штрафів за порушення королівських законів [19].

Штрафні санкції не могли змусити підприємців покінчити зі звичним для них контрабандним промислом, який був надприбутковим. Основні положення Навігаційних актів не виконувалися колоніальною елітою, яка прикривала приватирів і піратів, що розбійничали в світовому океані. Врешті-решт, незаконне переміщення ними товарів через колоніальні кордони перетворилося на добре організований комерційний проект [20, с. 112]. Реалізація цього проекту була покладена на королівську Раду у справах торгівлі та колоній, яка мала докласти зусилля у такий розвиток приватирського промислу, який забезпечував би грошові потреби уряду імперії [21, с. 248-249]. Однак посадовці Ради не забували власну вигоду, і кожен з них надавав власникам приватирських суден не передбачені законом пільги, отримуючи за те протизаконні винагороди, тобто хабарі [22, с. 28].

Нині британські та американські учені виходять за рамки вивчення законного морського розбою, тобто приватирства. Останнім часом в їхніх наукових розвідках вказуються думки про те, що піратство у XVIII ст. мало «підлаштовуватися» під розпочатий в Англії промисловий переворот. На думку англо-американських учених, є підстави вважати піратство силовим мето-

дом реалізації інтересів носіїв буржуазних відносин. Вони прагнули в умовах обмеженості матеріальних ресурсів і підвищеного інвестиційного ризику підтримувати начебто хаотичний «броунівський рух» морського розбою. Внаслідок цього, піратство поступово перетворювалося на специфічну форму підприємництва, яка зближалася з приватирством [23, с. 222-225].

Зрозуміло, що відносно легке перетворення законслухняних матросів з приватирських суден на піратів було звичайним для історії боротьби першої Британської імперії за панування в океанському просторі. Стосовно вказаних метаморфоз у житті пересічних трудівників моря відомий мореплавець Б. Робертс, який був і піратом, і приватиром, втовкмачував морякам з захоплених розбійниками купецьких суден таке: «Для чесної служби притаманні невеличкі фонди заробітної плати і виснажлива праця, а цей промисел забезпечує багатство і ситість, задоволення і простоту життя, свободу і владу... Ні, мій девіз – веселе і коротке життя» [24]. Після таких запрошень піратські екіпажі і товариства поповнювалися представниками різних верств населення європейських держав, однак найбільшу кількість морських розбійників становили люди, доведені експлуатацією до крайнього ступеня злиднів і відчаю.

Судді судів по морських справах першої Британської імперії завжди перебували «в робочому стані». Сумлінне виконання ними посадових обов'язків було пов'язане з небезпекою помсти з боку кримінальних злочинців. Так, у 1684 і 1689 рр. в Меріленді було вбито голів митної служби, які водночас виконували посадові обов'язки очільників віце-адміралтейських судів. Це змусило короля Якова II відкликати статут приватної колонії Меріленд, щоб перетворити її на власне королівське

володіння [25, с. 433]. Представники короля замінили присяжних віце-адміралтейського суду, які діяли на користь контрабандистів, спійманих за нехтування положеннями Навігаційного акта [26]. Проте ці заходи не мали відчутних позитивних наслідків, адже на рубежі XVII-XVIII ст. контроль за діяльністю віце-адміралтейських судів Меріленда, Массачусетса, Род-Айленда і Нью-Йорка здійснював граф Белломонт, який сам був запеклим контрабандистом і приватником, завжди готовим порушити призове право.

Між тим, еволюція організаційно-правового інституту приватирства продовжувалася у XVIII ст. Цей процес проходив паралельно з процесом перетворення Великобританії на конституційну монархію. Союз лендлордів і фінансової буржуазії, який оформився після Славної революції 1688 р., потребував зміцнення на ґрунті єдиних інтересів учасників боротьби за панування в океанському просторі. Задля цього Великобританія входить у війну за іспанську спадщину (1701-1714 рр.). У цій війні за панування над Іспанією та її володіннями – герцогством Міланським, королівством Неаполітанським, Сардинією, Сицилією і великими колоніями в Південній і Центральній Америці – основними морськими ворогами Великобританії були Франція та Іспанія. Тоді власники купецьких суден Британської Америки отримали від губернаторів всіх без винятку колоній каперські свідоцтва на умовах нанесення якомога більшої шкоди іспанському та французькому мореплаванню. Серед «новоспечених» приватирів було багато піратів, однак це не обходило колоніальну владу, очільники якої розраховували на великі зиски від контролю над морськими «хижаками» [27, с. 202].

Перемога Англії у війні за іспанську спадщину призвела до вста-

новлення майже повного британського контролю над Атлантикою. Однак у Британській імперії не було достатніх людських ресурсів для служби в військово-морському флоті. Тому уряд імперії вважав за доцільне спиратися на приватирів у подальшій боротьбі за геополітичне панування. Цей намір найкраще був відображений у стандартних каперських свідоцтвах, які видавалися приватирам метрополії та всіх її заморських володінь після війни за іспанську спадщину аж до війни за незалежність США. За цей період Англія змагалася при участі приватирів за абсолютне панування в колоніальному світі через оволодіння австрійською (1740-1748 рр.) спадщиною і під час Семирічної війни (1756-1763 рр.). Так, тільки у колонії Нью-Йорк 1740 р. каперські свідоцтва отримали тридцять приватирів, а 1756 р. ще тридцять власників купецьких суден домоглися патентів на ведення морської війни проти французів в Атлантиці та Індійському океані.

Під час вказаних подій в океан виходили капери всіх великих морських держав, однак з особливим розмахом розбійничали англійці. Всі приватирі мали свідоцтва щодо законної участі в реалізації призового права. Текст одного з цих свідоцтв, що мали стандартний вигляд і зміст, проголошував: «Я, Ричард Ворд, есквайр, губернатор і головнокомандувач військ колонії Його величності Род-Айленд і провінції Провіденс у Новій Англії, звертаюсь до всіх персон, до яких дійде цей акт, із привітом. Оскільки Його свята Величність король Георг II, милістю Божою Володар Великої Британії, Франції та Ірландії, захисник віри та інше, милостиво дарував цю декларацію у дев'ятнадцятий день жовтня, року нашого Господа 1739, і на підставі міркувань, викладених у ній, оголосив війну проти Іспанії й наказав надати відповідні правові гарантії для всіх його підданих та інших осіб, яким будуть належати

відповідні права стосовно захоплення, затримання і взяття на абордаж військових кораблів, купецьких суден та корабельних вантажів, що належать підданам Іспанії або васалам короля Іспанії або іншим особам, які мешкають в його країні, колоніях і домініонах. Такі кораблі, судна й вантажі, які підлягають конфіскації, відповідно до угод Його Величності з іншими королями, країнами й володарями, необхідно доставляти до Високого Адміралтейського суду Англії або до інших адміралтейських судів, які законом призначені для відповідних судових процедур, формулювання рішень і вироків відповідно до прерогатив Адміралтейства та законів Нації. І оскільки Бенджамін Нортон, моряк, і Джон Фрібоді, купець, обидва з міста Ньюпорт вищевказаної колонії, спорядили, завантажили та підготували до плавання шлюп, поіменований «Виклик», який має водозміщення сто п'ятнадцять тонн, і оскільки поіменований Бенджамін Нортон, капітан судна, надав потрібні закладні з відповідними поруками, знайте, що я надаю цей юридичний акт з відповідними гарантіями, а також ліцензію указаному Бенджаміну Нортону й уповноважую його пливти на шхуні «Виклик» для захоплення під його командуванням ворожих кораблів і перебування під військовим знаменом упродовж дванадцяти місяців, починаючи з цього дня» [28, с. 498-499].

Зрозуміло, що розбійницькі дії приватирів під час цих війн планетарного масштабу не дуже прикрашали цивілізований образ Англії. Тому від захоплення успіхами «морських собак» королеви Єлизавети I англійському суспільству довелося перейти до уславлення колоніальної торгівлі та «цивілізаторської місії» білої людини. На той час ієрархічне англійське суспільство майже викоринило маргіналів і безробітних, насильницьки «випроваджуючи їх

в колонії, а залишкам цих знедолених людей запропонували проєкт їхнього облаштування завдяки участі в піратських та приватирських підприємствах. Однак саме тоді великі англійські підприємці мали вирішувати питання про те, яким чином можна було б розподіляти бариші від морського розбою з колоніальною буржуазією. Щоб «прикрасити» існування колоніальної буржуазії, необхідно було вказати, в якому напрямі мала розвиватися їхня підприємницька ініціатива. Тому вищі посадовці метрополії разом з банкірами лондонського Сіті вимагали від британських науковців розробки нової імперської ідеї, яка б допомогала не тільки цілковито підкорити інтересам Альбіону Вест-Індію, а й розповсюдити британський контроль над безмежними водами Індійського та Тихого океанів.

Велика імперська ідея була уособлена в цілеспрямованій пропаганді трьох основних принципів: розповсюдженні англосаксонської цивілізації по всьому світу, християнізації тубільців і захопленні важелів світової морської торгівлі. При цьому два перших принципи слугували прикриттям для реалізації третього [29, с. 151-152]. Врешті-решт, упродовж XVIII ст. приватирський бізнес був поставлений на суто наукове підґрунтя. Реалізацію нового імперського проєкту започаткувало Королівське наукове суспільство, що було напівурядовою організацією. Під нейтральним прикриттям науки сотні географів, землемірів, картографів, ботаніків, метеорологів та інших фахівців, які перебували на службі військово-морської розвідки Альбіону, вирушали в далекі розвідувальні експедиції, сплачені урядом через Королівське товариство. Під час експедицій ці люди пересувалися на приватирських судах і не сплачували за це їхнім господарям жодного шилінга. Ці відносини між при-

ватирами та розвідниками були взаємовигідними, адже приватири, які легко перетворювалися на піратів, отримували від уряду першої Британської імперії спеціальну нагороду – спасіння від зашморгу [30, с. 237-238].

Британські приватири, більшість яких становили мореплавці колоній в Новому світі, взяли особливо активну участь у Семирічній війні, яка була грандіозним військовим конфліктом. Ця війна охопила всі європейські держави, Північну Америку, країни Карибського басейну, Індію та Філіппіни. Окрім суходолу, де воювали досить великі, як на той час, європейські армії, в 1758-1759 рр. йшла боротьба між флотами Англії та Франції за панування в Індійському океані. Після перемоги над Францією Альбіон заволодів Канадою і територією сучасної держави Бангладеш, встановив майже безроздільний контроль над водами Атлантики й Індійського океану. Перша Британська імперія опинилася на найвищій хвилі свого розвитку, однак такі перемоги завдали британській державі величезного фінансового збитку. Уряд Дж. Гренвіля намагався вирішити цю проблему через збільшення податкообкладання колоній. Водночас була скорочена кількість ліцензій на приватирство для американців, які занадто вільно почували себе в океанському просторі. Запровадження такої колоніальної політики призвело до антибританського руху. Були розгромлені більшість будинків віце-адміралтейських судів, де засуджували тих піратів і приватирів, які порушували митне і призове законодавство [31, с. 16].

Британська Америка поступово виходила з-під контролю метро-

полії, а колоніальна адміністрація сама була задіяна в тих видах протизаконного промислу, які підпадали під дію кримінального права імперії. Метрополія востаннє намагалася утримати колонії під своєю владою у спосіб введення «Заборонного акта» від 22 грудня 1775 р. За його положеннями, колонії, що постачали піратів, живилися контрабандою та ще й розпочали збройний опір метрополії, позбавлялися захисту Корони [32, с. 696]. Одночасно було посилене патрулювання американських вод «чисто» британськими каперами. Купецькі судна колоній, що уникали митного контролю, підлягали захопленню, а їхній вантаж – конфіскації. Щоб зробити такий засіб ефективним, уряд метрополії ухвалив, що конфісковані вантажі можна було розподіляти як «призи» між митниками, що затримали контрабанду, їхніми помічниками – каперами, які були приписані до англійських портів, і британською Короною. Отже, розпочалися захоплення і конфіскація американських кораблів, однак це тільки роздувало полум'я революційної війни за незалежність США [33, с. 30].

Підприємці колоній, яких очолював «некоронований король» контрабандистів бостонський купець Дж. Хенкок, домоглися американського суверенітету. Він був закріплений представницьким органом колоністів – II Континентальним конгресом – у «Декларації незалежності» США. Та і як могло бути інакше, якщо перша американська революція створила належні умови для виникнення нових капіталів, заснованих на таких «ушанованих» видах підприємництва, як піратство і каперство, виробництво зброї й пороху

та контрабандна торгівля і спекуляція ними [34, с. 249].

Сучасний геополітичний вимір найважливіших процесів, що відбуваються у житті людства, відзначений боротьбою між натхненниками глобалізації й прихильниками повернення до «золотого віку» капіталізму, коли національні інтереси превалювали над загальнолюдськими цінностями. Це питання є особливо гострим для англосаксонського світу на чолі з Великобританією і США, які колись становили єдність у вигляді першої Британської імперії.

З часом перша Британська імперія розвинулася в наймогутнішу державу світу на базі процесу первісного нагромадження капіталу, в основі якого перебувало комерційне піратство під назвою «приватирство». Цей промисел мав перманентний характер, і тому він значно впливав на еволюційний розвиток економічних, політичних, соціальних і культурних процесів по всьому простору Британської імперії. Проте саме приватирство, яке за двісті років свого служіння інтересам британських земельних, фінансових і промислових еліт сприяло акумулюванню ними незліченних багатств, врешті-решт, суттєво вплинуло на крах Британської імперії. Він відбувся у результаті перемоги бунтівних колоністів Америки у війні за незалежність. Перша американська революція вивела нову державу, Сполучені Штати, з загальноімперського простору. І це значною мірою підтверджує єдність всесвітньо-історичного процесу розвитку людства, в якому еволюція та революція доводять істинність філософського закону єдності і боротьби протилежностей. ■

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Крадин Н. Н. Эволюция государства и его роль в историческом процессе / [Текст] / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.lsej.org.ua/2_2016/45.pdf<http://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-gosudarstva-i-ego-rol-v-istoricheskom-protse>
2. Копелев Д. Н. Пушки в океане: морская гонка вооружения и испанская колониальная империя XVI-XVII столетий / [Текст] / Д. Н. Копелев // Диалог со временем. 2009. – Альманах интеллектуальной истории. – 2009. – Вып. 29.
3. Anderson G. M. Privateering and the Private Production of Naval Power. – 122 p. / [Text] / G. M. Anderson, A. Gifford [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [://www.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/cato-journal/1991/5/cj11n1-8.pdf](http://www.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/cato-journal/1991/5/cj11n1-8.pdf)
4. Эволюция и революция как исторические явления / [Текст] / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.studfiles.ru/preview/5640815/page:19>
5. Малишко В. М. Сучасний стан Британської історіографії еволюції правового та організаційного інституту приватирства / В. М. Малишко // Юридичний науково-теоретичний щоквартальник «Часопис Київського університету права». – № 2. – 2015. – С. 25-31.
6. Braudel F. A History of Civilization / [Text] / – Allen Lane, The Penguin Press. – 1994. – 36 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://abuss.narod.ru/Biblio/eng/braudel_civ.pdfFERNAND BRAUDEL
7. Dobrolybov S. V. Theory of Society Genesis. – P. 221-255 / [Text] / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.socionauki.ru/journal/files/seh/2009_1/theory_of_societys_genesis.pdf Society cyclical genesis is an obvious phenomenon
8. Васильев Л. С. Модернизация как исторический феномен (о генеральных закономерностях эволюции) / [Текст] / Л. С. Васильев. – М. : Фонд «Либеральная миссия», 2011. – 188 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.liberal.ru/upload/files/vasilev_light.pdf
9. Hansen M. L. The Atlantic Migration, 1607-1860 / [Text] / Hansen M. L. – Cambridge (Mas.) : University of Camdridge Press, 1998. – 326 p.
10. Велика хартія вольностей (1215 р.) / [Текст] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/707/31>
11. Юхименко П. І. Економічна історія : навч. посіб. / [Текст] / П. І. Юхименко. – К. : Вікар, 2004. – 341 с.
12. Романов А. К. Правовая система Англии. – М. : Дело, 2002. – 342 с.
13. Мартиросян А. За кулисами Мюнхенского сговора. Кто привел войну в СССР? – М. : Вече, 2008. – 608 с.
14. Сидорченко В. Ф. Морское пиратство. – Спб. : Издательский дом СПбГУ, 2004. – 400 с.
15. Elizabeth and James I / [Text] / Ed. by C. R. Markham. – L. : Printed for the Hakluyt Society, 1878 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.archive.org/details/hawkinsvoyagesdu00markrich>
16. Жук С. И. Пиратство: источник первоначального накопления и форма социального протеста (на примере колонии Нью-Йорк) / С. И. Жук // Американский ежегодник, 1986. – М. : Наука, 1986. – С. 235-245.
17. Wilson R. Historic Long Island /. – Port Washington: Jra Freedman, 1969. – 343 p.
18. Малишко В. М. Судовий процес проти порушників права репресалій у Вищому суді Адміралтейства Англії та «Справа капітана Кідда» / В. М. Малишко // Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. – Вип. № 1 (66). – 2014. – С. 41-52.
19. An Account of Her Majesty's Revenue in the Province of New York, 1707-1709. The Customs Records of Early Colonial New York [Text] / ed. by J. Bloch. – Ridgewood; Massachussets : Regional Publishing Corp., 1966. – XVI, 348 p.
20. Nettels C. P. The Roots of American Civilization / [Text]. – N. Y. : Crofts, 1938. – 330 p.

21. Киселев А. А. Эволюция центральной британской колониальной администрации в XVII-XVIII вв. : дисс. ... канд. истор. наук : 07.00.03 / А. А. Киселев. – Волгоград: ВГУ, 2001. – 303 с.
22. Kämnen M. Empire and Interest. The American Colonies and the Politics of Mercantilism / [Text] / M. Kämnen. – Philadelphia : Lippincott, 1970. – X, 430 p.
23. Rediker M. «Under the Banner of King Death»: The Social World of Anglo-American Pirates, 1716 to 1726 / [Text] / M. Rediker [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [https // William and Mary Quarterly](https://WilliamandMaryQuarterly.com). – 1981. – Ser. 3. – Vol. 38.
24. Piracy in the Caribbean / [Text] / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [https://en.wikipedia.org/wiki/ Piracy_in_the_Caribbean](https://en.wikipedia.org/wiki/Piracy_in_the_Caribbean)
25. Acts of the Privy Council. Colonial Series: In 6 vols. / [Text] / ed. by W. L. Grant, T. Munro. – L. : Low, Marston and Company, 1909-1912.
26. Owen D. R. Courts of Admiralty in Colonial America: the Maryland Experience, 1634-1776 // Maryland Journal of International Law. – Vol. 22. – Issue 2. – Article 83. – 2013 / [Text] / D. R. Owen, M. C. Tolley, W. L. Reynolds [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [://digitalcommons.law.umaryland.edu/mjil](http://digitalcommons.law.umaryland.edu/mjil)
27. Rediker M. Villains of All Nations: Atlantic Pirates in the Golden Age / [Text] / M. Rediker. – Boston : Beacon Press, 2004. – 248 p.
28. Documents Relating to the Law and Custom of the Sea / [Text] / Ed. by R. G. Marsden. – L. : Navy Record Society, 1915. – Vol. 1. – 561 p.
29. Marcus G. A Naval History of England. – Boston : Little Brown and Company, 1961. – Vol. 1. – 506 p.
30. Жук С. И. Пиратство как источник первоначального накопления и форма социального протеста (на примере колонии Нью-Йорк) / [Текст] / С. И. Жук // Американский ежегодник 1986. – М. : Наука, 1986. – С. 235-245.
31. Фурсенко А. А. Американская революция и образование США / [Текст] / А. А. Фурсенко. – Л. : Наука, 1978. – 414 с.
32. English Colonial Documents. Vol. IX : American Colonial Documents to 1776 / [Text] / Ed. by M. Jensen. – L. ; N. Y. : Archont Books, 1955. – 850 p.
33. Джефферсон Т. Автобиография. Заметки о штате Виргиния / [Текст] / Т. Джефферсон. – Л. : Наука, 1990. – 314 с.
34. Тишков В. А. Ричард Б. Моррис о характере американской революции / В. А. Тишков // Американский ежегодник, 1975. – М. : Наука, 1975.